

Képgaléria

(részlet egy készülő kismonográfiából)

Ebben a fejezetben a legszebb, legkülönlegesebb Szokolay-festmények leírására (ekphrasziszára) szeretnék vállalkozni, téve ezt nem kevés személyes elkötelezettséggel, mely az életmű kutatása során alakult ki bennem; s téve azzal a szándékkal is, hogy szó általi élményt nyújtsak olvasóimnak e képekről. Hogy verbális úton is ösvényt leljek hozzájuk, egyszersmind válogatásom által nyomatékosan rámutassak a Szokolay-festőéletmű szokatlan és vonzó változatosságára, kísérletező, útkereső voltára. Arra a szabadságra, amit a festés Szokolay Sándornak adhatott. S ad nekünk, műélvezőknek is. Megtisztelő feladat e festői kalandok nyomába szegődni,

tartsanak velem!

A képnek három sugárzó központja van, s nehéz eldönteni (a befogadó kondícióin múlik), hogy melyik a legerősebb: a mészfehér, vastagon festett házfal; a sugárzó, napmeleg telihold vagy a fekete, maszatos, alaktalan ősállatként karjait, csápjait nyújtogató kútmély fa... Állhat valaki a képpel szemben, aki épp ellenkezőleg, a forró pirosakat látja meg a háttér háztetőin, s akkor ő már négy centrumot észlel ...

A kép távlati nézetből ábrázol egymás fölé rendeződő, mintegy egymásra halmozódó, torlódó kisfalú-látképet. Térformákat síklapok paravánjába soroló díszlet, kortina, háttérfal. Alföldi falu volna, holott hegymagasnak látszik? Honnan nézi a látlatot, aki nézi? *Szupersűrítmenyt* kapunk, s nem tudni, nappal van-e, vagy éjjél. Vakító égitest világítja meg maga körül az eget s a kopár téli fa csúcsát, de ugyanez a fény nem lehet képes előfényt adni a világló házfalnak. Azok a képen kívüli fényforrásból kapnak mintegy alkonyati fényt (akár Tornyai János tanyafalai, tájban). Van Gogh ciprusképein, rozsmezőin, képteret kitöltő magas egein látunk ilyes' meghatározhatatlanságokat, értelmet és érzékeket megzavaró sokszerűséget.

A kompozíció egybentartott, kerek, mintha a kis házakat, a kazlat, a lehajtott fejű magányos vándort – csuklyás szerzetest? kendő parasztasszonyt? – egy *bütykös vén kéz* őrizgetné, akárha József Attila *Téli éjszakájában*. Szokolaynál az évszak is meghatározhatatlan, s a képközépi alaknak nincsen árnyéka. Meseképnek tűnik a kép, naivnak s egyszerre szépnek és baljósnak.

Ha elfogadjuk, hogy egy kép (egy szöveg) minden pontja arkhimédeszi pont, úgy válasszuk ki ezt az alakot, az egyetlen élő, mozgót ezen a faluképen. Mít keres odakint meghajtott fejű, csuklyás sietségében, ahol senki sem jár, senki sincs a ragacosra dörzsölt ég alatt, a boglyák szélénél, mert falu vagy mezőszél, amit látunk, nehéz azonosítani. A fekete alakot derékban vágja félbe a ház földszint-vonala, s fekete sziluettjéből nem válik ki orca, cél, hovatarozás. E baljóslatú, mégis puhameleg mesevilág magános lakója éjjeli portyán van, de eszébe sincsen rejtőzködni, s a téridő vallatója, a néző sokszorosan kérdezni kénytelen, mert kézzel be tud ugyan nyúlni a festmény valórjeibe, de értelme nem tud áthatolni a staffázs-volthoz túl erős figura szándékain... Halványkékből egy szabálytalan csíknyi van csupán a képen, épp a nagyág körül, de fölfelhőzik e kék a magas egekbe, hol már a Hold (a Nap) az úr... A fekete alak – az éjszaka fia.

Tokaji utca. Jelezve alul balra, cím idézőjelben; jobbra: Szokolay Sándor, 1963//jelzések a kereten

Szép, finom rajzolatú, korai akvarell-kép, mind a címből, mind magáról a kép-tárgyról látni: Tokaj, 1963-as festéssel (a művész ekkor 41 éves), és ilyen típusú képe nem sok van, ha egyáltalán találtak is pár-darab, de tokaji témájú sem sok akad, érdekes, holott e táj, e művész-kör erősen megragadta művészüket, s mint írja, közel tíz esztendőn át járt oda. Elajándékozta vagy Tokajban hagyta e tárgyú képeit, vagy valóban nem festett Tokajról (ahogy Zilahy Györgyről sem beszél): pszichikai okok, vagy véletlen; képek, információk veszése? Megtudhatja-e valaha mindezt a tanulmány szerzője?

Könnyű akvarellben fogalmazott zöldes-halványbarna táj, távolra-föl kanyarodó hegyi út, szelíd lankák, föl, az égig, szinte horzsolva a lap tetejét.

És abban is különáll e lap a Szokolay-képektől, hogy, nyilván a tárgyból fakadóan, hangulatos, múltat idéző, történelmi-kultúrtörténeti látványt tartalmaz: Kálvária-út, Kálvária-domb, mintha kicsiny kapu nyílna a felfelé kanyargó útra. Emberalak nem színezi, staffázsfigura nem oldja a táj magányát, fátyolosságát: halkan őszbe hajlik itt minden, utak kereszteznek utakat. Nincs kétség: realista kép az, amit látunk, s az ecsetet a táj ismerete és szeretete vezeti; aki pedig lefesti e tájat, keresztülment az impresszionizmus iskoláján, de nem kívánja túlmélyíteni valójait, megmarad a „becsületes realizmus” sáncain belül. Biztosak vagyunk benne: ez utat, e Kálváriát a Tokaji Művésztelep más tagjai is megfestették, akár ugyanebből a nézőszögből. Érdekes tanulmány lenne összevetni e képeket, s elhelyezni köztük a Szokolay-féle választ, összehasonlítani esetleg a Zilahy György-félével, mert tudjuk, tudni véljük, mekkora hatással volt mesterünkre imént aposztrofált, fiatalon elhunyt festőnk.

Hosszabban nézzük most az akvarellt, látjuk a finom transzparenciákat, melyek miatt Szokolay épp tokaji mesterei, barátai hatására a vízfestéket választja majd az olaj helyett. Látjuk a szándékosan otthagyt elfolytatásokat, esetlegességeket, finom elrajzolásokat, netán sutaságokat (a kis bekötőút baloldalon), de nem szeretjük kevésbé ezért a képet: elfogadjuk posztimpresszionista, dekoratív liláit, s embereket képzelünk a becsukott ablaktáblák mögé...

(Balra alul a kereten: „Sárga ház”; jobbra alul, kereten: Szokolay Sándor, 1964)

Ismét egyedülálló, különleges képet választok bemutatásra. E színhártyákból építkező, finom, mégis konstruktív kép egyszerre áll térben és síkban, lapokban és mélységben. Barna és sárga: az ősz színei uralják a festményt, s mivel az utca lépcsőre végződik, odafent, a tetők felett távoli torony – úgy gondolom, Tokaj lehet a helyszín, színeiből-formáiból Komlós is lehetne: szép magyar kis-helység. Kevés motívum, kevés szín, csaknem láthatatlan technika, mégis létrejön a varázslat Szokolay kezén.

Nem hiányzik e képből az impresszionizmus kéznyoma sem: a finom, érzékeny valórök, a víz-finomságú hárták, transzparens felületek egy a nagybányaiak késő-impresszionizmusán iskolázott mestert mutatnak, miközben a festmény korántsem impresszionista, hanem kubisztikus-konstruktív és mélyen realista. S ez instrukciók nem mondanak ellent egymásnak: a realizmus mint módszer és irányzat olyan gyűjtő, melybe a fenti stílusok más-más felületükkel, de beléje tartoznak.

A festmény erős rövidülésben, élesen befelé hatolva mutat egy valószínűleg felfelé tartó utcácskát, egyszerű, inkább szegényes házakkal, s megint az a furcsa, de Szokolaynál korántsem szokatlan vonás, hogy nincsen ajtó a házon, nem látni bejáratot, kaput, s ablak is kevés van, s ha mégis: sötét, átláthatatlan. Nem győzőm hangsúlyozni, hogy mindez a realizmus dimenzióin belül, mert a szó által megképzett látvány, amit fent leírtam, szürreális álom is lehetne, fenyegető chircói világ, de nem az. Nem úgy az. Mindenesetre feltűnik az ember-nélküliség, bejárat- és kitekintés nélküliség: szegény emberek lakhatják e zárt világú, kevés horizontot adó tereket. A finom szépség mégis honos itt, akár József Attila külvárosi kesergőiben.

Egy sárga lap szemközt, a házfal, mely mintha kifeszített vászon lenne: *meta-kép*, mely a festő dilemmájáról, a keretre feszített üres lapról beszélne. Még nincsen rajt' az első ecsetvonás, abjekció az, ami elkövetkezendő ...

Figyeljük meg végezetül a csúcokat, éleket, hegyesszögeket, az úttestbe, égbe vágó háromszögeket s az őket befogadó lap-tereket: mert termélység e képen megvalósuló Szokolay-világ, de úgy, hogy lapokból, kátyavárként áll össze, hártákból még inkább, ahogy kezdtük is elemzésünket.

(nincs jelzés)

Igazi színes-zsúfolt, telt színekben formált meseképet látunk, szépen megkeretezve a két „Zilahy-fával”, melyek szélső stilizáltságukban, immár „Szokolay-fává” átlényegülve nyúlnak a Hold tomboló, emanáló, folyékony korongja felé – mintha életerejüket onnan nyernék. Parázsvörös és méz-, arany-, tojás-sárgák uralják a kép éjszakai világát: az obligát éjszakai kékből semmi sincsen e vásznon. Dől és csúszik minden: egyensúlyt hiába keresnél, s az arányok is mesébe illőek – úgy is fogadjuk el őket, ahogyan a mesében: gondolkodás nélkül. Kicsiny a ház, és mégis nagy, s ugyanez áll a fákra is. Négyágú villa-koronájuk a kisház (nagy ház) teteje fölé ér, de beleér a Hold korongjába is, nemcsak a csalóka perspektíva teszi: a vaskos villahegy nyomot hagy a Hold tányérjában: piszkos, borzas földi nyomot. Kis kerítés sűrűsödik, kucsma-boglya billeg, 'ha táncolna harangja: összebújik, összehajlik itt a világ, kupolát alkot a színes, szorongató lét, bármi megtörténhet. Bárki előléphet e mese-sövény mögül.

Rátalálok egy Egrý József *Napfelkeltére* 1940-ből, és arra hasonlít; inkább emlékeztet: ott a Nap tágul, köröz, pulzál emanációbana tág égen, Balaton fölött – Szokolaynál a Hold teszi ugyanezt, sűrűbb festékrétegekben. Sávosan, a napkorong mentén koncentrikusan helyeződnek el a vonások, s a vörös égbolt, az ugyancsak rozsdavörös háztető egybeoldódik a fénnel, s a kép-egész látomásszerű fény-szín-szövevé fonódik össze. A tótkomlósi mester képén olyan érzésem van, mintha a festék még nem szilárdult volna meg: parázs és láva, folyékony, sűrű és olajos. Az ecsetkezelés nagyvonalú, a művész nem pepecsel, nem javít: ken, gyúr, kapar, tubusol, vastag, az ecsetvonást letagadni nem kívánó foltokat hoz létre. Mintha a kép termélysége nem a perspektívatánból, hanem a használat anyagból adódna: a vörösekre, sárgákba mélyen belé lehet nyúlni, fürdeni a festék ingoványában.

A fák pedig tovább aligha stilizálódhatnak már, *fa-ságukat* jóllehet még mindig őrizve...

* *A Galéria képeinek elemző feltárása folytatható. Mindnyájan tudjuk, hogy a műalkotás létmódja a következő: akkor születik, abban az interakcióban, melyben mi, nézők és gondolkodók szembesülünk vele. A szerző megalkotja, de újraéledővé a mi más-másféle, de mindig figyelmes tekintetünk teszi.*